

■ УДК 78.071.2:111.852

В. Г. Бойко, кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри хорознавства та хорового диригування, Харківська державна академія культури, м. Харків

ЕСТЕТИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ Й ХУДОЖНЯ СВІДОМІСТЬ ДИРИГЕНТА-ХОРМЕЙСТЕРА

Проаналізовано загальнокультурні, естетичні та художні компоненти професійної підготовки музикантів-виконавців, хорових диригентів. Розглянуто загальні положення й принципи збагачення культурологічної складової, елементи поліхудожнього підходу в теорії й практиці професійної підготовки сучасного диригента-хормейстера, що володіє мистецтвом творчої інтерпретації музичного твору. Осмислено підхід до вивчення проблем взаємодії та інтеграції різних видів і форм художньої діяльності в сучасному мистецтвознавстві.

Ключові слова: *музична культура, виконавське мистецтво, музикант-виконавець, індивідуально-авторські риси.*

В. Г. Бойко, кандидат искусствоведения, доцент, заведующий кафедрой хорovedения и хорового дирижирования, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПРИЯТИЕ И ХУДОЖЕСТВЕННОЕ СОЗНАНИЕ ДИРИЖЕРА-ХОРМЕЙСТЕРА

Проанализированы общекультурные, эстетические и художественные компоненты профессиональной подготовки музыкантов-исполнителей, хоровых дирижеров. Рассмотрены общие положения и принципы обогащения культурологической составляющей, элементы полихудожственного подхода в теории и практике профессиональной подготовки современного дирижера-хормейстера, владеющего искусством творческой интерпретации музыкального произведения. Осмыслен подход к изучению проблем взаимодействия и интеграции различных видов и форм художественной деятельности в современном искусствоведении.

Ключевые слова: *музыкальная культура, исполнительское искусство, музыкант-исполнитель, индивидуально-авторские черты.*

V. G. Boiko, Candidate of Art Criticism, Associate Professor, Head of the Department of Choral Conducting, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE AESTHETIC PERCEPTION AND THE ARTISTIC CONSCIOUSNESS OF THE CHORAL CONDUCTORS

The characteristic features of general cultural, aesthetic and artistic components of vocational training of musicians-performers, choral conductors are analyzed. The general provisions and principles of enriching the cultural component are considered, the elements of a polyartistic approach in the theory and practice of professional training of a modern conductor-choirmaster who knows the art of creative interpretation of a musical work. An approach to the study of the issues of interaction and integration of various types and forms of artistic activity in contemporary art is comprehended.

Keywords: *music culture, performing arts, musician-performer, individual copyright features.*

Постановка проблеми. Феномен мистецтва органічно пов'язаний з потребою людини самовиражати духовну сутність. З-поміж мистецтв музика посідає особливе місце: поєднуючись із глибинною психофізіологічною реакцією організму на різноманіття звукового середовища, вона відтворює гармонію світу, організовано сполучаючи звукові імпульси, образи, що за-свідчують нескінченне багатство духовного життя людини, таємні сподівання її душі.

Музика посідає особливе місце серед виконавських мистецтв, що створили в європейській культурі субстанцію художнього твору як утілення духовного змісту у формах, які забезпечують його адекватне сприйняття слухачами, глядачами. Виокремлення виконавства в специфічний вид музично-творчої діяльності, що зумовило, з одного боку, досягнення результатів художньої діяльності автора музичного твору, а з іншого, оптимізацію спрямованості його втілення в процесі виконавської творчості, не відразу виявило його специфіку, істотні елементи видів музичної діяльності (твору, сприйняття), деякі важливі складові інших мистецтв, пов'язані передусім із художньо-естетичними закономірностями.

Інтерпретаторський напрям у музичному виконавстві визначився на межі XIX–XX ст. під впливом різних видів художньої творчості — літератури та поезії, живопису й архітектури, театру тощо. Ці впливи позначалися у становленні вітчизняної музично-виконавської школи, визначили високий рівень вітчизняного музичного виконавства, зумовили розвиток виконавської культури протягом XX ст.

Недостатньо вивченими є найскладніші проблеми, що стосуються художнього, поетичного аспекту виконавського мистецтва: виразності інтонування музичної тканини, виявлення стилістики автора, а також стилістичних тенденцій епохи твору та виконання музики, будови конструктивної й композиційної форм твору, його спрямованості на сприйняття слухачів у контексті драматургії виконавського процесу тощо.

У суміжних з музикознавством науках — філософії, естетиці, психології, педагогіці — багато актуальних питань художньої (зокрема музичної) творчості нині активно порушуються. Зокрема у філософії виокремилась дослідницька галузь — естетика виконавського мистецтва. У вітчизняному мистецтвознавстві активізувалися дослідження загальних питань художньої творчості, його закономірностей, сутності художнього образу та ролі в структурі творчої діяльності. Активно обговорюються проблеми, пов'язані зі збагненням сутності й шляхів розвитку художньої свідомості, співвідношення раціонального та ірраціонального.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вищеназвані проблеми тривалий час перебували за межами інтересів виконавського музикознавства та теорії виконавського мистецтва. Автори деяких праць про виконавство (О. Д. Алексєєв, В. Ю. Григор'єв, Н. П. Корихалова, Г. М. Ципін) розгля-

дали окремі проблеми, що потребували ширшого дослідницького пошуку, але художньо-естетичні й культурологічні аспекти осмислення музично-виконавських проблем ще не були предметом спеціального наукового дослідження.

Реальна ситуація втілення у виконавській та освітній практиці основного принципу — єдності художнього й технічного виховання в теорії та методиці музично-виконавського мистецтва, є критичною. Для широкої практики характерна відсутність єдності й цілісності музично-художніх і технологічних компонентів виконавства.

Інші причини пов'язані безпосередньо із сутністю музики як виду мистецтва, здатного «виражати невимовне», непізнаване за допомогою категорій, понять, образів, що досягаються свідомо. Ці причини актуалізували інтерес до проблем художньої змістовності музичного виконання, викликали дискусію щодо подальшого розвитку вітчизняного виконавського мистецтва.

У працях дослідників виконавського мистецтва (Л. А. Мазель, С. С. Скребков, А. Д. Алексєєв, Л. А. Баренбойм, М. М. Берляничик, Г. М. Коган, А. В. Малинковська та ін.) порушувалися найважливіші питання художньої змістовності виконавського втілення музики, поняття «виконавська інтонація», «виконавське інтонування».

При цьому підкреслено, що необхідно розвивати художню уяву й фантазію за допомогою поетичних образів, аналогій з явищами природи та життя (особливо — емоційних), порівнянь з іншими мистецтвами — поезією, живописом, архітектурою. Усе це повинно в результаті посприяти самовідчуттю етичної гідності митця, його відповідальності, обов'язків і прав (Г. Г. Нейгауз).

У зв'язку із цим обговорюються деякі концептуальні положення естетики музично-виконавського мистецтва — порівняно нової галузі естетичної науки. Центральним серед них є положення про самотність музиканта-виконавця як художника, котрий виконує так звану «вторинну творчу діяльність» (стосовно первинної — композиторської).

У багатьох працях музикознавців докладно аналізуються істотні ознаки виконавського мистецтва, серед яких особливо виокремлена необхідність різноаспектного й ґрунтового вивчення авторського тексту твору, часу його створення й контексту відтворення, виконання твору, тобто художньо-естетичних настанов того часу, у межах якого виконується твір. Найхарактерніша ознака будь-якого виконавського мистецтва — необхідність художньої інтерпретації — у музичному виконавстві набуває особливого статусу, що потребує постійного долучення ще однієї контекстної сфери, зокрема художньої сфери інших мистецтв.

У дослідженнях, присвячених загальним проблемам естетики й мистецтвознавства, відзначається, що багатокомпонентна система мистецтв вирізняється двома протилежними тенденціями — тяжінням до синтезу, взаємопроникненням окремих її видів і прагненням автономності, що відбивають складність і багатогранність сучасного громадського життя та естетичних, художніх потреб людини. Як і деякі види мистецтва (кінематограф,

телебачення), традиційно складні види творчої діяльності людини (театр, балет) зазнають нині суттєвого впливу виражальні засоби суміжних мистецтв, трансформуючись.

Безперечно, як творчий синтез, так і суверенність мистецтв характерні практично для всієї історії художньої культури. Водночас, синтетичні прояви творчості людини історично передували відокремленню мистецтв, які виникли на пізній стадії художнього розвитку суспільства.

Отже, для збагнення художнього синтезу й взаємодії мистецтв важливо зважати на те, що в первісному синкретизмі були представлені в органічній єдності не тільки трудова діяльність і первісні форми художньої творчості; у ньому так само органічно поєднувалися різні типи художнього освоєння дійсності, що відповідало соціально-естетичним потребам того часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У подальшому розвитку способи художнього самовираження людини історично диференціювалися на різні види мистецтв. Поезія, музика, а також хореографія безпосередньо пов'язані з динамічними процесами, що відбивають передусім думки й почуття людини, водночас образотворчі мистецтва фіксують насамперед статичні стани. Цей поділ є досить умовним, тому що в мальовничих полотнах видатних художників незмінно відчуваються життєва динаміка, пульсація думки, а в шедеврах музики, хореографії або театру важливого значення набувають деякі статичні моменти, що виникають у кульмінаційних фазах розвитку художнього змісту.

Поділ мистецтв і їхня синтетична взаємодія зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, оскільки різноманітні сторони Світу й Людини не можна повністю розкрити засобами одного з них, а тому цілком закономірною є тенденція до взаємодії між окремими видами художньої творчості.

У мистецтвознавчій літературі нерідко висловлюється думка, що ХІХ ст. було часом диференціації різних галузей духовної культури, а ХХ ст. — століттям інтеграції, причому як у мистецтві, так і науці. Важливого значення набули ті галузі, між якими існують органічні взаємозв'язки (наприклад, музика й поетичне слово, музика та пластика). Загальновизнаним є положення: для нинішнього часу провідне значення має саме інтегруюче начало, що відповідає сучасній необхідності збагнути цілісні — науково-синтетичну й художньо-синтетичну — картини світу. При цьому підкреслюється: роль інтегративних зв'язків різних мистецтв у художніх процесах надалі зростатиме, оскільки в психічній структурі людської чуттєвості сукупність різних предметних виражень завжди існує цілісно, відбиваючи злитість їхніх життєвих проявів. Це явище базується на діяльності людської психіки, якій властиво виявляти аналогії між подібними характеристиками різних предметних явищ. Різних мистецтв стосуються загальноприйняті в музичному виконавстві визначення яскравості, щільності, прозорості, масивності, напруженості, плавності, різкості тощо.

Дедалі частіше звертається увага на зв'язки музикознавства з науками про людину (насамперед із психологією й фізіологією вищої нервової

діяльності). Необхідність інтеграційного підходу до мистецтва загалом й окремих його видів можна обґрунтувати в контексті фізіологічної теорії функціональних систем (П. К. Анохін), відповідно до якої, реакції людини мають достатньо складну структуру, суть якої полягає в тому, що у внутрішній «архітектурі» поведінки особистості до первісних стимулів долучаються сигнали різного змісту й природи, які належать не тільки до інших галузей певного мистецтва або видів творчості, але й зумовлені факторами, що не стосуються художньої предметності.

Взаємодія й синтез мистецтв розглядаються в працях Б. В. Асаф'єва й Б. Л. Яворського, а також С. С. Скребкова, В. Д. Конен, простежуються думки про глибинні зв'язки музичної інтонаційності, конструктивної та композиційної форм музичних творів, творчих ідей і задумів композиторів із різними видами мистецтва. У цьому сенсі позначені внутрішні зв'язки різних (католицьких і православних) типів християнської духовної музики. Обговорюється специфічне інтегруюче значення опери, що відіграла своєрідну роль у синтезі мистецтв протягом XVII–XVIII ст., коли музичне мистецтво опанувало невідому раніше самостійність розвитку. Взаємодія візуального й звукового для повноцінного сприйняття художньої змістовності музичного твору має надзвичайно важливе значення.

Оскільки художнє сприйняття та мислення людини базуються на естетичних явищах і поняттях, загальних для різних видів мистецтва (художня ідея, художній задум, художній образ тощо), виникає можливість оптимізувати їхні формування й розвиток у диригентів-виконавців за допомогою розширення їх художньо-естетичного кругозору, долучення в процесі професійної підготовки до образних сфер різних мистецтв.

Розвиток художнього мислення диригента-хормейстера — складний, багатогранний і багаторівневий системний процес. Відповідно до особливостей музично-виконавської діяльності та специфічних умов набуття професійно-технічної майстерності, він ускладнений детально розробленими й планомірно здійснюваними методами набуття технічних (музичних і виконавських) навичок. Сучасний етап професійної підготовки диригента-хормейстера відзначений демократичною спрямованістю, прагненням відмежовуватися від канонів і неактуальних тенденцій, що стримують повноцінний та інтенсивний розвиток митця.

Значущим є вивчення методологічних і теоретичних проблем удосконалення професійної підготовки музикантів-виконавців в аспекті оптимізації формування та розвитку художнього сприйняття й мислення за допомогою використання в змістовній структурі освітнього процесу культурологічних компонентів. Технологічне (точніше — вузько технічне) розуміння виконавської майстерності музиканта змінює культурологічне тлумачення його багатокомпонентної сутності та структури. При цьому майстерність диригента-хормейстера — це не сукупність загальних норм виконання музики, а насамперед індивідуально-неповторний феномен, нерозривно пов'язаний з особистістю музиканта, усіма аспектами його культури. Такий підхід до збагнення сутності музично-виконавської майстерності відбиває загальну тенденцію, характерну для сучасної науки та практики: викорис-

тання культурологічних критеріїв під час вивчення різноманітних явищ навколишнього життя, живої й неживої природи, людського суспільства тощо. Важливі компоненти та фактори, які перебувають у площині глибокого трактування культурологічного підходу: асоціативно-образний компонент художньої культури, здатність до узагальненого сприйняття змістовних образів різних мистецтв, естетична ерудиція й загальнохудожня компетентність. Перелічені компоненти загальнокультурної та поліхудожньої підготовки диригента-хормейстера слід розглядати не як бажане доповнення до опанування виконавської майстерності, а як необхідні інтегруючі компоненти, що органічно притаманні головному — культурі професійної майстерності музиканта.

Для диригента-хормейстера доцільні не тільки надто важливе сприйняття різних мистецтв і певна участь в іншій художньо-творчій діяльності, але й вивчення відповідної спеціальної літератури.

З позицій естетики формулюється головна мета синтетичного впливу мистецтва на особистість — становлення творчого підходу до сприйняття художніх цінностей і естетичної інформації хорового твору. Отже, таке цільове завдання має актуалізуватись у повсякденній творчій діяльності музиканта-виконавця, особливо в процесі його художнього становлення й розвитку. Естетичне ставлення до всього навколишнього — природи, інших людей, світу речей тощо — є основою не тільки спеціальних здібностей, але й мотивації творчої діяльності в усіх видах мистецтва.

У теорії естетики сформувався концепція взаємозв'язку мистецтв у художньому вихованні підростаючого покоління. Однак тут намітилася тенденція її реалізації в аспекті так званих міжпредметних зв'язків, що характерно для спеціальних навчальних закладів музичного мистецтва, де на заняттях з літератури, естетики, світової художньої культури йдеться переважно про спільність тем і варіативність фабули художніх творів, що належать до різних мистецтв, а не про своєрідність їх естетичної сутності, типів художньої образності, розбіжність художніх задумів, ідей тощо.

У психології й педагогіці мистецтва нині набуває визнання положення про те, що наявні в людини образи, запозичені з окремих мистецтв (літератури, музики), за допомогою творчої уяви здатні інтегрувати до нового художнього образу. Тому правомірно, що вплив комплексу мистецтв у теорії естетичного виховання розглядається багатofункціонально — як умова, принцип, форма й метод художнього розвитку особистості. Отже, досліджуючи в психолого-педагогічному аспекті проблему взаємодії мистецтв стосовно професійного музичного виховання, доцільно використовувати розроблену в його межах методологічну позицію — усі мистецтва перебувають у тісній органічній єдності й взаємозумовленості. Тільки розвивши в молодих музикантів узагальнену творчу здатність сприймати та створювати цілісний художній образ, можна сподіватися, що мистецтво активно сприятиме становленню творчої індивідуальності виконавця як інтерпретатора.

Внутрішні, образні, духовні зв'язки слова, звука, кольору, простору, руху, часу, форми, жесту на рівні основних категорій художньо-творчого процесу допоможуть збагнути диригентів-хормейстерів практичну зна-

чимість фундаментальних естетичних категорій: художньої ідеї, задуму, концепції, художнього образу, а також таких загальних мистецтвознавчих понять, як інтонація, стиль, фактура, штрих, асоціація, метафора, композиція, просторово-часовий континуум та ін.

Список використаних джерел

1. Асафьев Б. В. О хоровом искусстве : сб. ст. / Б. В. Асафьев ; сост. и коммент. А. Павлова-Арбенина. — Л. : Музыка, 1980. — 216 с.
2. Азизян И. А. Диалог искусств Серебряного века / И. А. Азизян. — М. : Прогресс-Традиция, 2001. — 400 с.
3. Бердяев Н. А. Смысл творчества / Н. А. Бердяев // Философия творчества, культуры и искусства : в 2 т. / Вступ. ст., сост., примеч. Р. А. Гальцевой. — М. : Искусство, 1994. — Т. 1. — С. 37–311.
4. Библер В. С. От наукоучения к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. — М. : Политиздат, 1990. — 413 с.
5. Бычков В. В. Эстетика : учеб. для вузов / В. В. Бычков. — М. : Гардарики, 2002. — 556 с.
6. Ванслов В. В. Содержание и форма в искусстве / В. В. Ванслов. — М. : Искусство, 1956. — 370 с.
7. Выготский Л. С. Психология искусства / Под ред. Вяч. Иванова ; предисл. А. Н. Леонтьева; коммент. Л. С. Выготский, В. В. Иванова. 2-е изд. — М. : Искусство, 1968. — 576 с.
8. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. — СПб. : Петрополис, 1996. — 416 с.
9. Кондаков И. В. Культурология: история культуры России : курс лекций / И. В. Кондаков. — М. : ИКФ Омега-П, Высш. шк., 2003. — 616 с.
10. Медушевский В. В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В. В. Медушевский. — М. : Музыка, 1976. — 254 с.
11. Мелик-Пашаев А. А. Педагогика искусства и творческие способности / А. А. Мелик-Пашаев. — М. : Знание, 1981. — 96 с.

References

1. Asafyev B. V. O khorovom iskusstve : sb. st. / B. V. Asafyev ; sost. i komment. A. Pavlova-Arbenina. — L. : Muzyka, 1980. — 216 s.
2. Azizyan I. A. Dialog iskusstv Serebryanogo veka / I. A. Azizyan. — M. : Progress-Traditsiya, 2001. — 400 s.
3. Berdyayev N. A. Smysl tvorchestva / N. A. Berdyayev // Filosofiya tvorchestva, kul'tury i iskusstva : v 2 t. / Vstup. st., sost., primech. R. A. Galtsevov. — M. : Iskusstvo, 1994. — T. 1. — S. 37–311.
4. Bibler V. S. Ot naukoucheniya k logike kul'tury: Dva filosofskikh vvedeniya v dvadtsat pervyy vek / V. S. Bibler. — M. : Politizdat, 1990. — 413 s.
5. Bychkov V. V. Estetika : ucheb. dlya vuzov / V. V. Bychkov. — M. : Gardariki, 2002. — 556 s.
6. Vanslov V. V. Soderzhaniye i forma v iskusstve / V. V. Vanslov. — M. : Iskusstvo, 1956. — 370 s.
7. Vygotskiy L. S. Psikhologiya iskusstva / Pod red. Vyach. Ivanova ; predisl. A. N. Leontyeva; komment. L. S. Vygotskiy, V. V. Ivanova. 2-e izd. — M. : Iskusstvo, 1968. — 576 s.

8. Kagan M. S. *Filosofiya kultury* / M. S. Kagan. — SPb. : Petropolis, 1996. — 416 s.
9. Kondakov I. V. *Kulturologiya: istoriya kultury Rossii : kurs lektsiy* / I. V. Kondakov. — M. : IKF Omega-Jl. Vyssh. shk., 2003. — 616 s.
10. Medushevskiy V. V. *O zakonomernostyakh i sredstvakh khudozhestvennogo vozdeystviya muzyki* / V. V. Medushevskiy. — M. : Muzyka, 1976. — 254 s.
11. Melik-Pashayev A. A. *Pedagogika iskusstva i tvorcheskije sposobnosti* / A. A. Melik-Pashayev. — M. : Znaniye, 1981. — 96 s.

■ UDC 78.071.2:111.852

V. G. Boiko, Candidate of Art Criticism, Associate Professor, Head of the Department of Choral Conducting, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

slava.regent@mail.ru

orcid.org/0000-0003-2928-3481

THE AESTHETIC PERCEPTION AND ARTISTIC CONSCIOUSNESS OF THE CHORAL CONDUCTORS

The aim of the article is to outline the ways of aesthetic education of the student-choirmaster, to study the basic methods of the modern educational process.

Research methodology. Many outstanding issues of art (including music) is actively developed in the sciences which adjacent to musicology — philosophy, aesthetics, psychology and pedagogy. In particular, these studies specify new field in philosophy known as aesthetics of performing arts. The national musicology study the general matters of art, its nature and laws, the essence of artistic image and roles in the structure of creative activity.

Results. The education of choirmaster and his artistic thinking is a complex, multi-faceted and multi-system process. In the music pedagogy the concept of the relationship of arts in art education of the younger generation has been developed. This system takes into account the musical-performing activity and specific terms of mastery of vocational skills.

Novelty. The real situation embodied in educational practice and performing basic principle — the unity of artistic and technical training in the theory and methodology of music and performing arts, is quite critical. From the standpoint of aesthetics the main goal art influence on personality is formation of a creative approach to the perception of artistic values and aesthetic information contained in choral works. Consequently, such a targeted objective should relate to everyday creative work musicians, and especially during his artistic formation and development.

The practical significance. The teacher who develops the ability to perceive and create a coherent artistic image in creative young musicians can expect that art in general will actively promote the development of creative individuality of the future artist as an interpreter.

Keywords: *music culture, performing arts, musician-performer, individual copyright features.*

Надійшла до редколегії 08.04.2017 р.